

*а відьма доля розпустила патла
і щось не своїм голосом кричить.*

[Стус 2006, 511]

*Прости мене,
поезіє, розлучнице-ворожко.*

[Стус 2006, 195]

Отже, завдяки дії таких законів художнього мовлення як граматична метафори-зація та граматична персоніфікація, поетична картина світу набуває того гендерного профілю, який визначається гендерним профілем мови, оскільки питома вага маску-лінних або фемінних образів безпосередньо пов'язана з належністю слів, що позна-чають найбільш важливі для художнього осмислення об'єкти і поняття, до чоловічого або жіночого граматичного роду.

1. Мисик В.О. Серед сонячної повені. Поезії, переклади, прозові твори / В.О. Ми-сик – К.: Радянський письменник, 1987. – 383 с. 2. Рильський М.Т. Лірика / Передмова І.Ф. Драча / М.Т. Рильський – К.: ВАТ «Видавництво Київська Правда», 2005. – 240 с. 3. Стус В. Час творчості / Dichtensezeit / Післямова Стуса Д.В. / Василь Стус – К.: Дніпро, 2005. – 704 с. 4. Тичина П.Г. Сонячні кларнети: Поезії / П.Г. Тичина. – К.: Дніпро, 1990. – 399 с.

*Дурманенко А.М., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ФРАНКОМОВНІ ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Статтю присвячено аналізу перекладів творів сучасної української літерату-ри французькою мовою.

Ключові слова: сучасна українська література, франкомовний світ, культурний контекст, переклад.

Статья посвящена анализу переводов произведений современной украинской литературы на французский язык.

Ключевые слова: современная украинская литература, франкоязычный мир, культурный контекст, перевод.

The article is devoted to the analysis of translations of the works of contemporary Ukrainian literature into French.

Key words: contemporary Ukrainian literature, French speaking world, cultural context, translation.

Якщо українська історія у світі вже досить відома, якщо інформацію про українських поетів і письменників знайти можна, то переклади українських класичних і сучасних авторів іншими мовами до останнього часу з'являлися рідко і їх було мало. Залишається українська література «terra incognita» і для франкомовної аудиторії.

Досліджуючи українсько-французькі літературні відносини у XX-XXI століттях, можна назвати кілька спроб познайомити франкомовний світ з українською художньою літературою.

У 1921 році Михайло Грушевський підготував Антологію української літератури до середини XIX ст., що охоплювала українську літературну спадщину різних часів від періоду XI ст. до творів Тараса Шевченка включно. Укладена разом із донькою К. Грушевською з передмовою відомого славіста А. Мейє, Антологія вийшла мізерним тиражем і вже давно неможливо її знайти в друкованому вигляді. На щастя, з відсканованим примірником оригіналу ще можна ознайомитись на сторінках французьких Інтернет-джерел.

Відвідавши Галичину та радянську Україну, французький славіст Антуан Мартель зацікавився нашою країною та присвятив їй хроніку в журналі *la Revue des Etudes Slaves*, а також зініціював доповнене перевидання Антології М. Грушевського. Так, 1928 року у Бельгії видавництво “La Nergie” в IV–V і VII випусках бельгійсько-французького літературного журналу “La Nergie” із матеріалами про Україну та українську літературу перевидало згадану Антологію з деякими доповненнями Антуана Мартеля.

У 1947 році вийшла книга французької перекладачки, славіста Марі Шеррер “Українські думи козацької доби”. В книзі перекладачка досліджує джерела та історію народних пісень про боротьбу козаків проти мусульман, а також поруч з французьким перекладом подає українські оригінали 18 дум — “Невільники”, “Плач невільника”, “Маруся Богуславка”, “Самійло Кішка”, “Олексій Попович” та інші.

Після другої світової війни в 1949 році виходить у світ переклад французькою мовою Сюзанни Давон роману Володимира Винниченка “Нова заповідь”, який був високо оцінений критикою.

1961 року з'являється “Сад Гетсиманський” Івана Багряного перекладений французькою мовою емігрантом та другом Леніна Григорієм Алексинським. Роман справив сильне враження і на критиків, і на читачів. Зіставивши французький переклад роману з оригіналом, не можна не помітити несподіване – майже четверта частина тексту І. Багряного в перекладі була відсутня! В такому пошматованому, «розіп'ятому», вигляді “Сад Гетсиманський” потрапив до рук франкомовного читача. Це стало однією з причин того, чому роман І. Багряного не мав у Франції «ефекту Солженіцина», який лише через багато років після перекладу українського твору змінив ставлення Заходу до СРСР, змусив його визнати злочинність радянської влади [5].

Засноване на чужині в 1938 році незалежне підприємство з чітко окресленою національною приналежністю – Перша Українська Друкарня у Франції (*Première imprimerie ukrainienne en France, PIUF*), зробило чимало для ствердження українознавства у Франції. Перша Українська Друкарня у Франції видавала не лише періодич-

ні видання українською мовою про політику, культуру та громадське життя України, не лише літературні твори українських митців українською мовою, а й переклади цих творів французькою мовою. 1964 року у ній було видано за редакцією К. Угрин та А. Жуковського збірник статей та перекладів 22 віршів Тараса Шевченка “Тарас Шевченко (1814-1861). Життя та творчість”. В 1965 році побачив світ збірник 18 поезій Євгена Маланюка у перекладі Мирослави Маслов та Ольги Репетило. У 1967 році Мирослава Маслов представила зібрання творів українських шістдесятників “Нова літературна хвиля в Україні”. У 1970 році Перша Українська Друкарня публікує повість Михайла Коцюбинського “Тіні забутих предків” у перекладі Жана-Клода Маркаде, з передмовою Марі Шеррер. І вже у 1985 році читачі мали змогу познайомитися з твором Олесе Бердника “Зоряний корсар. Збірник вибраних творів” у перекладі Калени Угрин.

1964 року під егідою ЮНЕСКО до 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка було видано малий “Кобзар”, ілюстрований автопортретом та кількома малюнками поета, в перекладі французькою мовою Ежена Гійвіка, з передмовою М. Рильського та О. Дейча [Чердніченко 2005, 171].

Великий внесок у розвиток українсько-французьких літературних взаємин належить французькому літературознавцю і перекладачу Емілю Крюба, який досліджував творчість українських письменників кінця XIX – початку XX ст. Е. Крюба переклав французькою мовою вірш “Каменярі” І. Франка, який було надруковано 1966 року з нагоди 110-ї річниці від дня народження письменника, а також повість “Тіні забутих предків”, новели “Поєдинок”, “На камені”, “Цвіт яблуні”, “Він іде”, “Intermezzo” та “Що записано в книгу життя” М. Коцюбинського, опубліковані 1971 року окремою книжкою “Nouvelles” видавництвом “Дніпро”. Як дослідник-українознавець Е. Крюба багато зробив для знайомства французької громадськості з українською літературою і культурою, про що свідчать його праці “М. Кочубynskyj et la prose ukrainienne de son temps”, представлена як докторська дисертація у 1974 році в Паризькому університеті, а надрукована окремою книгою 1982 року, а також “Національне та культурне відродження в Україні в 1917-1930 рр.” (1989), у співавторстві з ученим-філологом Аркадієм Жуковським [Яцків 2008, 311].

1974 року виходить друком автобіографічна повість “Більмо” українського дисидента Михайла Осадчого у перекладі Калени Угрин, якій завдячуємо перекладами творів багатьох українських авторів: Тараса Шевченка (“Заповіт” якого у її перекладі вважається найближчим до оригіналу і найкращим), Лесі Українки, Олени Теліги, Василя Симоненка та Івана Дзюби, переклад книги “Інтернаціоналізм чи русифікація?” якого побачив світ у 1980 році.

У 1974 та 1976 роках опубліковано перекладені французькою мовою професором Делаварського університету Рене Кулет дю Гардом збірки поезій “Завойовники прерій” та “Жар-птиця” українського поета та перекладача з когорті національно-визвольних бійців Яра Славутича, який, перебуваючи в еміграції, взяв на себе відповідальну місію захисника і вільного (від загроз репресій сталінщини) речника української нації.

Про роман Василя Барки “Жовтий князь” в Україні ніхто навіть не довідався, зате зарубіжна критика відгукнулася на нього досить прихильно. У 1981 році вийшов переклад цього роману французькою мовою, який зробила Ольга Яворська для престижного видавництва “Галлімар”. Цьому виданню сприяв відомий французький письменник П’єр Равіч, що написав до нього передмову. Серед відгуків тогочасної французької преси на цей твір були такі: «Добра книжка. Страшна книжка... Великий трагічний твір, який абсолютно варто прочитати...» “Арт Прес”; паризький часопис “Ле Монд” назвав “Жовтого князя” «найкращим твором у повоєнній Європі на одну з найважчих тем»; «Організовані українці повинні висунути майстра художнього слова на кандидата Нобелівської нагороди» “Ля Нувель Ревю Франсез”.

У 1993 році Олесь Маслюк перекладає французькою збірку новел “Дорога і ластівка” Миколи Хвильового, неперевершеного майстра малої прозової форми, який витворив власний стиль, своєрідний різновид лірико-романтичної, імпресіоністичної новели, на середину двадцятих років став визнаним лідером цілого літературного покоління і був незмінним детонатором гострої критичної полеміки про шляхи розвитку пореволюційної української культури.

З українськими казками та легендами франкомовний читач може познайомитися у збірці “Українські казки та легенди”, яку уклала та переклала Галина Кабакова у 1999 році і яка була перевидана у 2009; та збірці “Російські і українські казки” (1999) за редакцією Олександра Афанасєва, Марко Вовочок та Івана Тургенєва, яку переклав на французьку мову Мішель Кадо.

У Бельгії українську літературу пропагував Андрій Свірко (1920–1994), який активно виступав у галузі художнього перекладу в кінці 60-х і на початку 70-х рр., відтворюючи французькою твори Лесі Українки, Івана Франка та Тараса Шевченка (на жаль, задуманий переклад віршів Тараса Шевченка так і залишився незавершеним – перекладач помер 1994 року; комп’ютерний варіант його перекладів творів Т. Шевченка, як він сам стверджував, потребував ще додаткового редагування). Художні переклади А. Свірко супроводжував власними критичними розвідками про життя і творчість українських письменників і друкував, переважно власним коштом, у брюссельських видавництвах [Кравець 2006, 202].

Також сприяв ознайомленню франкомовних читачів з українською поезією і Роман Бабовал (1950–2005) – український і французький поет та перекладач з Бельгії. У 1996 році Роман Бабовал переклав та видав книгу поезій Ігоря Калинця в двох томах “Коронування опудала”. Ця книга побачила світ з приводу і в рамках п’ятої “Biennale Internationale de la Poésie Nord / Pas-de-Calais”, виключно присвяченої поезії Східної Європи (20-22 вересня 1996 року). Багато перекладів сучасних українських поетів французькою мовою Романом Бабовалом було опубліковано в бельгійській франкомовній літературній пресі.

Чимало для поширення української літератури у світі було зроблено і безпосередньо у Києві. Українське видавництво художньої літератури “Дніпро” у радянський час входило до п’ятірки найбільших видавництв світу і експортувало книги до 110 зарубіжних країн. Щороку у видавництві видавали 250-255 назв книг загальним накладом близько 14 мільйонів примірників. Також видавництво “Дніпро” сприяло

становленню української школи художнього перекладу. Загалом були перекладені книги з понад 100 іноземних мов. Існував при видавництві і відділ, де працювали кілька фахівців, що складали редакцію перекладів української літератури на іноземні мови. Серед франкомовних перекладів української літератури того часу можна назвати: кіноповість Олександра Довженка “Зачарована Десна” (1972), перекладену Женев’ювою Кофман, повість Ольги Кобилянської “Земля” (1973) у перекладі Жінет Максимович, збірку “Тарас Шевченко. Вибрані твори” (1978) у перекладі Анрі Абріля, Олександра Карвовського, Ніни Насакіної, Казимира Шиманського, збірку поезій Лесі Українки, перекладену у 1978 році Анрі Абрілем, “Вибрані твори” (1979) Павла Тичини у перекладі Анрі Абріля з передмовою О. Гончара, повість Івана Франка “Захар Беркут” (1981) у перекладі Івана Бадича та збірку новел Романа Іваничука, яку переклала у 1983 році Жінет Максимович.

Своєрідним містком у справі ознайомлення франкомовного читача зі здобутками української літератури були періодичні видання.

Для збереження етнічної й культурної самобутності українці Франції заснують мережу громадських організацій і установ, випускають періодичні видання, знайомлячи зарубіжних читачів із життям, історією, культурою, літературою українського народу та сприяючи розвитку франко-українських контактів, популяризації духовних цінностей України у світі. Так, інформація про Україну та українську літературу (зокрема переклади творів українських митців) друкується в наступних періодичних виданнях: “La Revue Prométhée”, що його випускав (1938–40) О. Шульгин, “L’Est Européen” (з 1962), редактор В. Косик; “Echos d’Ukraine” (1962–69), орган Французько-Українського Товариства “Cercle d’Etudes Franco-Ukrainiennes”, редактори М. Татаруля і К. Митрович; “Bulletin Franco-Ukrainien” (1959–70), редактор К. Лазовінська; “Echanges” (з 1971) редактор К. Угрин.

Французькі переклади поезій Тараса Шевченка, Василя Стуса, Юрія Тарнавського, здійснені відповідно Луї Арагоном, Олафом Едерою, Олесем Маслоком, зустрічаємо і у французьких журналах “Les Lettres Françaises” (№557, 1955), “Continent” (1989), “La Reviste” (1994), “L’intranquille” (№4-5, 1999).

Журнал “Тисяча нових новел” (Les milles nouvelles nouvelles) виходив у Парижі й публікував французькою мовою щомісяця десять найкращих новел світової літератури. У 1911 р. (№ 21) журнал публікує в перекладі М. Рудницького новелу “В монастирі” М. Яцківа – молодого представника українського модернізму, а в 1912 р. (№ 25) – новелу В. Стефаніка “Злодій”.

З ініціативи керівництва дипломатичної місії УНР у Парижі виходить газета “France et Ukraine” (1920–1922) для пропаганди у Франції відомостей про Україну, її історію та культуру. До складу редакційної колегії видання входили французький славіст, літературознавець і перекладач Фернад Мазад, вчені Ілько Борщак, Федір Савченко та Михайло Рудницький. На сторінках газети М. Рудницький систематично публікує статті про українське мистецтво, літературу, критичні розвідки про письменників і поетів, переклади їхніх творів. У 5 номері газети у рубриці “Українське мистецтво. Легенди та міфи України” доктор філософії та філології Ежен Гінс зна-

йомить франкомовного читача з українським фольклором, подаючи у власному перекладі українські християнські перекази [Яцків 2008, 309].

Серед корифеїв української літератури газета “France et Ukraine” друкує переклад новели М. Коцюбинського “В дорозі”, у перекладі Л. Галафрея новелу “Серп” М. Яцківа.

Серед зарубіжних популяризаторів української літератури, важливу роль відіграв польський і німецький літературознавець Артур Зеліб (1878–1958), який видавав у Лозанні з 1915 р. журнал “La Revue Ukrainienne”, де знайомив франкомовних читачів Західної Європи з публіцистичними працями українських учених: М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Грушевського, В. Дорошенка, Є. Бачинського та інших, а також збирав розвідки про Україну в іноземній періодиці, маючи за мету, в міру своїх сил, «помогти Україні вийти на широку арену Європи, бо ж культура українська дійсно заслуговує на те, щоби її знали в Європі» [Яцків 2008, 310]. У його перекладі на сторінках журналу друкуються і новели В. Стефаніка “Вечірня година” та “Похорон”.

Французький літературний журнал “Revue des Deux Mondes” – один з найкращих і найвпливовіших французьких літературних журналів, заснований в 1831 році в Парижі швейцарським друкарем Франсуа Бюлозом, також сприяв поширенню відомостей про Україну та її культуру франкомовною аудиторією. Журнал виходив двічі на місяць і з самого початку був зорієнтований на інтелектуальну еліту Франції, вирізнявся серйозністю, ґрунтовністю і глибиною публікацій та давав широку панораму європейського суспільного та культурного життя. Саме зі сторінок цього видання франкомовні читачі мали змогу дізнатися про Україну та ознайомитися з творчістю українських письменників, з яких першим у журналі у 1876 році було опубліковано вірш Тараса Шевченка “Мар’яна-черниця”, перекладений французькою Емілем Дюраном.

Отже, можна впевнено стверджувати, що творчість українських письменників кінця XIX – XX ст. стала відомою у Франції передусім завдяки старанням самих українців, емігрантів та просто небайдужих до України і української літератури письменників, перекладачів, літературознавців, етнографів, науковців, які прагнули представити українську культуру європейським читачам.

Потреба представлення України, її культури, мови та літератури франкомовному світові не втратила актуальності і у наш час.

У XXI столітті першим проторував шлях до франкомовної аудиторії український автор Андрій Курков, який на сьогодні вже набув певної популярності. Андрій Курков – найбільш успішний та плідний сучасний український белетрист, який пише свої твори російською мовою. Його книжки перекладено англійською, німецькою, французькою, іспанською, голландською, турецькою та іншими мовами. Він – єдиний автор із СНД, твори якого потрапили до першої десятки європейських бестселерів.

Книжки Андрія Куркова, видані французькою мовою видавництвом Liana Levi, отримали схвальні відгуки франкомовних читачів та критиків: “Смерть посторонне-го” (2000) більш відома під назвою “Пикник на льду”, перекладена з російської Наталі Амаржє; перекладені Крістіною Зейтунян-Белоус “Добрый ангел смерти” (2001) та “Милый друг, товарищ покойника” (2002); “Закон улилки” (2004) у перекладі На-

талі Амаржє; “Последняя любовь президента” (2005), перекладена Ані Епельбвен; перекладені Полем Лекесном “Ночной молочник” (2010) та “Рождественский сюрприз” (2010).

Другим сучасним українським письменником, з яким знайомився французький читач, був Юрій Андрухович. У 2004 році видавництво Noir sur Blanc друкує переклад французькою мовою книги Анджея Стасюка та Юрія Андруховича “Моя Європа”, яка представляє собою два есеї про найдивнішу частину світу польського і українського письменників під однією обкладинкою. Есеї Анджея Стасюка називається “Корабельний щоденник”, Юрія Андруховича – “Центрально-східна ревізія”, кожен з яких є «книгою спостережень» над нинішніми особливостями європейського культурно-історичного ландшафту та спробою гранично відвертого осмислення свого власного «часу і місця».

2007 року французькою мовою з’являється “Московіада” Ю. Андруховича у перекладі Марії Маланчук, а вже 2008 року Ірина Дмитришин перекладає французькою його роман “Дванадцять обручів”.

Чималий внесок в ознайомлення франкомовного читача зі здобутками української літератури зробило Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Франції, яке, за сприяння Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України, підготувало публікацію видавництвом ім. Олени Теліги у 2004 році “Антології української літератури XI – XX ст.”. Редакційна колегія Антології, до якої увійшли М. Кадо, А. Жуковський, В. Коптілов, Е. Крюба, І. Попович, намагалася на 1202 сторінках збірки якнайширше охопити цілість української літератури від зародження до сучасності. І хоча укладачі прагнули подати якнайновіший загальний огляд української літератури, вибір представлених творів та уривків залежав від наявності перекладів, тому деяких видатних представників українського красного письменства включити до Антології не вдалося [Жуковський 2005, 143]. На жаль, маємо також констатувати, що невеликий наклад цього видання навряд чи зробить його доступним для широкого загалу читачів.

У 2006 році виходить ще одна збірка творів українських авторів, підготована Іриною Дмитришин “Україна очима українських письменників: з кінця XIX до першої половини XX століття”. Хоча обсяг збірки менший за Антологію (всього 290 сторінок), І. Дмитришин на її сторінках представила франкомовному читачу твори нових, раніше неперекладених авторів (Марка Черемшину, Степана Васильченка, Антіна Крушельницького, Григорія Косинку та Віктора Домонтовича), уривки відсутніх в Антології творів, а також запропонувала свої переклади вже перекладених раніше творів. Цікаво відзначити, що в книжці упорядник подає і українські оригінали перекладених текстів.

Третім сучасним українським письменником, якого видано французькою мовою, став Любко Дереш. У 2009 році видавництво Stock публікує переклад французькою мовою Оксани Мізерак першого роману молодого автора “Куль”. Згаданий текст на початку прийдешнього тисячоліття набув блискавичного й дуже широкого розголосу, а його автор миттєво став культовим. Можливо, саме тому для перекладу його обрала Оксана Мізерак – директор Українського літературного клубу в Парижі, що має на

меті знайомство французького читача з новими літературними творами українських авторів та популяризацію французької літератури, в якій йдеться про Україну.

Щодо періодичних видань французькою мовою, які ширили знання про Україну у XXI столітті, варто назвати цікаве франкомовне видання газети “Качка” (“Katchka” – “Le canard ukrainien”), яке з’явилося у 2001 році у Франції і концепція якого була в руслі розвитку та зміцнення стосунків України і Франції, а також консолідації молодого крила української діаспори. Проте на даний час видання припинило своє існування.

Як бачимо, певні спроби ознайомити франкомовного читача із новинками книжкового ринку України XXI століття робляться і на полицях французьких книгарень нашу книжку знайти складно, але можна. Прикро, але маємо визнати, що у новітню епоху популяризація здобутків сучасної української літератури дещо збавила оберти. Головним чином це пояснюється відсутністю державної підтримки та заохочення перекладів сучасних українських авторів французькою мовою (як, наприклад, програма “Сковорода” посольства Франції в Україні, спрямована насамперед на переклад французької літератури українською мовою). Адже справа ця не тільки копійка, а й коштовна. Держава не підтримує видавців і перекладачів, а відтак – не сприяє ознайомленню світової спільноти з сучасною українською культурою.

Можливо, саме через брак інформації про нашу країну, через брак доступу до здобутків нашої культури, у французьких джерелах майже неможливо знайти відгуки та критику перекладів французькою сучасних українських творів. Але з кожним днем зростає зацікавлення європейців Україною, її культурою та літературою, а тому при бажанні та доклаві певних зусиль, наша країна зможе гідно репрезентувати себе на міжнародній арені.

1. Жуковський А. І. Задумано у Барселоні // Всесвіт. – Київ, 2005. – №1-2. – С. 143-144. 2. Кравець Я. Іван Франко у франкомовних перекладах і критиці // Українське літературознавство. – Київ, 2006. – Вип. 68. – С. 194-207. 3. Череди́ниченко О. І. Україніка у франкомовному світі // Всесвіт. – Київ, 2005. – № 5-6. – С. 169-172. 4. Яцків Н. Я. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століття у французькому літературному контексті // Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 6. – С. 305-315. 5. <http://lettresukrainiennes.blogspot.com/>